

REVISTA ROMANA DE STUDII
FILOSOFICE ȘI SOCIALE

Ideo

ROMANIAN JOURNAL
OF PHILOSOPHICAL
AND SOCIAL STUDIES

PHILOSOPHY

PSYCHOLOGY

CULTURAL STUDIES

POLITICAL SCIENCE

LAW

VOL. 3 (2018), ISSUE 1

PHILOSOPHY

Olaru, Bogdan. 2018. Teza statutului moral egal. Dilema egalitarianului / The Theory of Equal Moral Status. The Egalitarian Dilemma. *Ideo: Romanian Journal of Philosophical and Social Studies* 3/1: 1-18. Published online on January 24, 2019 at:

<http://ideo.acadiasi.ro/sites/default/files/papers/Ideo-2018-1-01.pdf>

Keywords: moral status; equality; equal moral consideration; the egalitarian dilemma;

Teza statutului moral egal. Dilema egalitarianului

Bogdan Olaru

Institute of Economic and Social Research,
Romanian Academy, Iași

The ideal of moral equality allows for various interpretations depending on one's preferred focus (interests, dignity, etc.). I argue that, whatever the focus, the call for equality ends up in difficulties prompted by what I describe as the argument from essential characteristic. This argument puts the question of equality in terms of finding a criterion of moral status that is both clear-cut and morally relevant. In the first section, I present this argument and the resulting egalitarian dilemma, which states that no criterion can meet both requirements. The second section displays three ways in which this dilemma was used against the ideal of moral equality: rejecting equality altogether, downgrading equality as derivative principle subservient to other principles, and as a counterargument to any attempt to justify equality based on alleged humankind's defining features. I discuss some ways of deconstructing the egalitarian dilemma, but I dismiss them as unsatisfactory. It follows that the most pertinent way to make the case for equality as a fundamental principle and source of moral obligations is, given the strength of the egalitarian dilemma, to accept this dilemma as a successful objection against the argument that equal moral consideration originates in some special characteristic that defines moral status and is shared by those described as equals. One should look for other meaningful, non-metaphysical ways to justify equality.

1.

Ideea că oamenii trebuie tratați egal în mod egal sau că avem aceleași obligații morale de bază față de fiecare dintre noi pare să fie una dintre cele mai simple și larg acceptate intuiții morale. Ea se sprijină pe acordul subiec-

tiv asupra unor proprietăți care conferă valoare persoanelor și care sunt ușor de recunoscut în fiecare ființă umană. Întrucât posesorii acestor proprietăți sunt la fel, ei merită același respect și aceeași considerație morală. Egalitatea naturii umane stă la baza egalității de statut moral, care comandă egalitatea de tratament.

Ideea egalității între persoane păstrează și va păstra, foarte probabil, o atractivitate permanentă. Schițată în felul de mai sus, este doar o idee abstractă care are nevoie de conținut pentru a oferi concretețe simplei intuiții. Conținutul vine din răspunsul la întrebările: Care sunt proprietățile, capacitățile, abilitățile etc. care sunt în posesia tuturor și pe care le prețuim în mod unanim? Care sunt obligațiile morale, politice sau de altă natură prin care este explicitat imperativul de a trata persoanele ca egale din punct de vedere moral, politic etc.? În ce fel derivă aceste obligații din capacitățile pe care le considerăm demne de prețuit și care sunt comune tuturor?

Oricât de solid argumentat va fi răspunsul la aceste întrebări, posesorul lui va fi parcurs abia jumătate din drum. Problema egalității vine laolaltă cu o altă problemă, derivată, dar nu mai puțin importantă: Care este tratamentul corect pentru cei excluși din sfera egalității? Avem aici o sarcină distinctă, aceea de a considera presupusa inferioritate a non-persoanelor (animalele sau persoanele care, din diferite motive, și-au pierdut statutul de persoană). Putem ilustra legătura dintre cele două fațete ale problemei egalității prin următorul argument. Să-l numim „argumentul caracteristicii esențiale”: El începe prin a stabili obligația de a trata la fel toate ființele care posedă o anumită caracteristică C_1 (obligația de a le trata, spre exemplu, cu o măsură egală de respect sau considerație – să-i spunem tratamentul T_1). Să presupunem că temeiul obligației rezidă, spre exemplu, în capacitatea pe care o au cei mai mulți dintre noi de a acționa în virtutea unor temeiuri raționale ($=C_1$). Cei care nu fac dovada că posedă C_1 nu sunt îndreptățiți să fie tratați precum recomandă T_1 . Întrebarea următoare intervine inevitabil: Este posibil ca această caracteristică să fie prezentă, fie parțial (o componentă a ei), fie total (dar într-un grad mai mic) în ființele despre care avem motive solide să considerăm că nu au capacitatea C_1 ? Dacă răspunsul este pozitiv, atunci cât de mult se pierde din sau în ce se preschimbă tratamentul mandatat de imperativul egalității? Dacă răspunsul este negativ, atunci, în bază cărei carac-

teristice (C₂) putem justifica un anumit tratament T₂ adecvat interacțiunii cu noua categorie exclusă de la tratamentul T₁?

Tipul acesta de problemă se pune independent de felul cum definim conceptul de persoană. De fapt, este independent de conceptul ca atare de persoană. Mulți teoreticieni simplifică problema punând semnul de egalitate între prezența caracteristicii C₁ și criteriul folosit în definiția persoanei, spunând, spre exemplu, că persoane sunt acele ființe capabile să acționeze în virtutea unor temeieri raționale. Dar pentru a formula corect problema egalității nu este necesar conceptul de persoană. Ne putem referi pur și simplu la cel care face obiectul tratamentului special aflat în discuție, cu alte cuvinte, la acel recipient al tratamentului care trebuie acordat tuturor în mod egal.

Argumentul caracteristicii esențiale este minat de o dilemă pe care a expus-o Richard Arneson (2015, 42). O putem denumi „dilema egalitarianului”. Orice avocat al tezei că persoanele umane (sau, ca mai sus, recipientii tratamentului T₁) sunt îndreptățiți la un nivel de bază egal al considerației morale se vor confrunta mai devreme sau mai târziu cu următoarea dilemă: Fie vor descoperi că C₁, adică acea bază credibilă a considerației morale datorate în mod egal, este o caracteristică ce prezintă diferite grade, astfel că variațiile dincolo de nivelul minim necesar stabilit pentru acordarea egală a tratamentului T₁ vor justifica inegalități în aplicarea acestui tratament, fie vor constata că baza propusă ca temei pentru a justifica tratamentul egal are o natură de tipul „totul sau nimic”, deci propice pentru o distincție clară privitor la cei îndreptățiți la tratamentul T₁, dar, din păcate, prea arbitrară sau, în orice caz, fără substanța necesară unei justificări a tratamentului diferențiat din punct de vedere moral. Mai succint, dilema spune că: baza egalității este fie suficient de substanțială pentru a fi relevantă moral, însă suportă inevitabil grade, iar variațiile astfel induse conduc la inegalități, fie suficient de clară pentru a discrimina fără variații, însă irelevantă moral. Mai jos, se află expusă dilema într-o variantă prin care devin mai vizibile cele două premize ipotetice, premiza disjunctivă și concluzia.

Dilema egalitarianului

Dacă avem un criteriu substanțial al statutului moral vom putea deduce o clasificare relevantă moral.

Dacă avem un criteriu clar (*clear-cut*) al statutului moral vom putea deduce o clasificare care permite tratamentul egal în interiorul fiecărei categorii.

Dar un criteriu poate fi sau dihotomic (dar lipsit de substanță) sau substanțial (dar prezentând diferite grade).

Prin urmare, nu putem avea decât a clasificare fie relevantă moral dar care obligă la un tratament inegal, fie o clasificare care obligă la un tratament egal, dar fără o fundamentare substanțială.

Această dilemă este ilustrată de disputa dintre susținătorii tezei că simpla apartenența la specia umană este criteriul suficient pentru acordarea unui tratament egal reprezentanților acestei specii, superior oricărui tratament am acorda ființelor aparținând altor specii, și susținătorii tezei că îndreptățirea la un anumit tratament depinde de prezența unei caracteristici fundamentale relevantă moral, precum capacitatea de a simți, sau de a avea experiențe subiective sau de a urmări interese pe termen lung etc. Prima tabără se achita de sarcina delimitării unei sfere clare de aplicare a tratamentului preferențial, dar cu costul unei diluări a semnificației morale a criteriului ales. De ce ar trebui ca simpla apartenență la specia *homo sapiens* să fie temelul respectului și considerației datorate de un agent moral? Orice încercare de a oferi substanță criteriului spunând, spre exemplu, că doar ființele umane sunt capabile de a urmări planuri de viață pe un termen lung, introduce o specificare a criteriului prin referire la o capacitate care prezintă grade de complexitate și poate varia deopotrivă interindividual, dar și pe parcursul dezvoltării individuale. Mai mult, este plauzibil să observăm elemente ale acestei capacități și la alte specii, fie într-un stadiu incipient, fie într-o modalitate sensibil diferită, dar suficient de bine conturată pentru a nu putea fi trecută cu vederea. Această detaliere a criteriului ar reprezenta o concesie

oferită celei de-a doua tabere care se achită de sarcina de a oferi un criteriu substanțial, relevant din punct de vedere moral, dar care va expune obiecției gradualității orice conținut substanțial detaliat în descrierea criteriului.

Argumentul caracteristicii esențiale poate fi reformulat și introdus în discuția referitoare la egalitatea morală dintre adulți și copii. Un adept al tezei egalității morale ar putea susține că toate persoanele autonome (C_3), indiferent de vârstă, merită același tratament, spre exemplu, să le respectăm dreptul de a lua decizii conform propriilor preferințe (T_3), atunci când și-au format preferințe și când pot exprima deciziile bazate pe ele (condițiile necesare și suficiente pentru C_3). Pentru aceasta este desigur necesar ca persoanele să atingă un anumit stadiu al dezvoltării individuale. Temeiul acestei exigențe rezidă în faptul că prețuim autonomia ce ia naștere cu un anumit nivel al dezvoltării capacităților cognitive și emoționale care, odată atins, legitimează tratamentul special T_3 . Este însă posibil ca această caracteristică să fie prezentă, fie parțial (o componentă a ei), fie total (dar într-un grad mai mic) în persoanele care nu au atins acel nivel al dezvoltării capacităților cognitive și emoționale cerut de C_3 ? Mai mult, este posibil ca această caracteristică să se diminueze, așa cum se întâmplă mai totdeauna cu diminuarea unor capacități odată cu vârsta? Dacă răspunsul este pozitiv, atunci cât de mult se pierde din sau în ce se preschimbă tratamentul mandatat de imperativul egalității? Dacă răspunsul este negativ, atunci, în bază cărei caracteristici (C_4) putem justifica un anumit tratament T_4 adecvat interacțiunii cu persoanele care nu au atins încă un anumit stadiu necesar și suficient al dezvoltării individuale sau care l-au pierdut parțial sau total?

Din păcate, adeptul egalității considerației datorate persoanelor indiferent de vârstă (cf. de ex. Wiesemann 2016) se va lovi la un moment dat și el de dilema egalitarianului. Altfel spus, odată formulată problema în termenii de mai sus, un adept al egalității morale a tuturor persoanelor, aflate pe diferite stadii de dezvoltare, de la naștere, trecând prin maturitate, până la vârste mai înaintate, se va confrunta mai devreme sau mai târziu cu următoarea dilemă (care nu este decât o variantă a dilemei de mai sus): Fie va descoperi că baza C_3 care impune plauzibil obligația considerației morale datorate în mod egal este o caracteristică ce suportă grade și variații dincolo de nivelul minim necesar stabilit pentru acordarea egală a tratamentului T_3 , lucru care

va justifica tratamentul inegal, fie va constata că baza tratamentului egal este de tipul „totul sau nimic”, fapt care va delimita clar pe recipienții îndreptățiți la tratamentul T₃, dar care, la fel ca mai sus, va apărea celor mai mulți ca expresie a unui criteriu arbitrar sau, în orice caz, fără substanța necesară unei justificări a tratamentului diferențiat din punct de vedere moral. Prin urmare, ajungem la aceeași dilemă: fie baza egalității este suficient de substanțială pentru a fi relevantă moral, însă suportă inevitabil grade, iar variațiile astfel induse conduc la inegalități, fie suficient de clară pentru a discrimina fără variații, însă irelevantă moral.

O nouă ilustrație a aceleiași dileme este următoarea. Vârsta majoratului este, tradițional, criteriul relevant, atunci când se pune problema respectării deciziilor luate pe baza preferințelor personale. Susținătorii tezei că împlinirea vârstei de 18 ani este criteriul suficient pentru acordarea unui tratament egal adulților se află în dispută cu susținătorii tezei că îndreptățirea la un anumit tratament depinde de prezența unei caracteristici fundamentale relevantă moral, cum ar fi, de exemplu, capacitatea de a-ți forma preferințe și de a putea exprima deciziile bazate pe ele. Prima tabără se achită de sarcina delimitării unei sfere clare de aplicare a tratamentului preferențial (spre exemplu, respectul deciziilor luate autonom), dar cu costul fixării unui criteriu a cărui semnificației morale poate părea arbitrară. De ce ar trebui ca simpla trecere de la 17 ani, și 364 de zile la 18 ani împliniți să califice o persoană pentru respect și considerație sporită, reflectată în conferirea de drepturi, recunoașterea de competențe etc.? Este limita de 18 ani relevantă moral? Dacă decizia unui tânăr de 18 ani cântărește mai mult într-un sistem complex de decizie (de exemplu, în renunțarea la un tratament medical care ar putea prelungi viața) decât decizia unui tânăr de 17 ani implicat în același sistem de decizie, înseamnă că acordăm un credit diferențiat calității deciziei strict în funcție de vârstă, deci într-un mod arbitrar. Orice încercare de a oferi substanță criteriului spunând, spre exemplu, că este mai probabil ca, abia de la 18 ani, persoanele să fie capabile să-și formeze preferințe și să-și exprime deciziile bazate pe ele, sau mai capabile de a lua o decizie informată, sau oricare altă specificare a criteriului am imagina, ea se va face cu referire la abilități care variază deopotrivă interindividual, dar și pe parcursul dezvoltării individuale. Ar fi o concesie oferită celei de-a doua tabere care se achită de sarcina

de a oferi un criteriu substanțial, relevant din punct de vedere moral. Dar concesiile vine cu costurile cunoscute: expune criteriul obiecției gradualității.

Dilema egalitarianului afectează orice criteriul propus de avocații egalității morale, așa cum au argumentat autori care au analizat rînd pe rînd candidați credibili precum: capacitatea de a acționa autonom, capacitatea de a acționa în baza unor temeieri raționale, capacități cognitive superioare diferite de cele de dinainte, capacitatea de a reacționa senzorial sau pur și simplu calitatea de a fi un organism viu. O cale de a ieși din dilemă este să abandonăm idealul egalității pentru o teorie a gradualității respectului sau considerației morale acordate lumii vii (cum face, de exemplu, James Dwyer 2011). O astfel de teorie va spune că fiecare este dator să trateze cu același nivel minim de considerație și respect pe cei care trec de un anumit prag stabilit pe continuumul unei anumite caracteristici fundamentale, permițând în același timp un tratament diferențiat acordat celor care prezintă o valoare mai mare pe scala aceluși continuum. O altă cale este să spui că abilitățile dovedite peste un anumit nivel nu justifică un statut moral superior dar pot fi tratate ca diferențe ce pot fi convertite în altă monedă, similar talentelor sau înzestrărilor naturale (Christiano 2015). Mai sunt și alte căi de evitare a dilemei, dar, pentru moment, interesul meu a fost doar să evidențiez paralelismul între cele două ilustrări.

În concluzie, și într-un caz și în celălalt, în relațiile om-animal și adult-copil, tentativa de a delimita rezonabil un grup care merită o prețuire specială pare să fie predispusă la obiecții serioase. Orice criteriu non-arbitrar care ar legitima rezonabil o diferență de tratament va prezenta grade și variații. Acestea din urmă erodează limitele categoriale și alimentează argumentele celor care justifică tratamentul inegal, diferențiat, în concordanță cu statutul moral inegal al persoanelor. Totodată, faptul că nu pot fi stabilite limite clare oferă justificare celor care resping ideea că ar putea fi stabilită o ierarhie morală. Date fiind continuum-ul foarte probabil al multor caracteristici relevante moral și complexitatea combinării lor, în caz ca sunt identificate mai multe, este greu să găsești o justificare pentru atitudinea de superioritate morală a unei categorii prin raportare la alta, de exemplu, a persoanelor față de non-persoane și a adulților față de copii.

2.

Să facem câțiva pași în direcția unei mai bune structurări a argumentului din „dilema egalitarianului”. Mai întâi, iată o formulare care cuprinde, pe lângă premisele necesare pentru deducerea concluziei, și setul de definiții și axiome fără de care nu putem accepta ca adevărate premisele:

Dilema egalitarianului reformulată

(a1) Doar un criteriu substanțial al statutului moral (=def. care face apel la o caracteristică sau capacitate importantă din punct de vedere moral), poate produce o clasificare relevantă moral.

(a2) Doar un criteriu univoc (=def. care delimitează clar între trepte sau categorii ale statutului moral, stabilind astfel discontinuități) justifică un tratament egal în sfera diferitelor categorii.

(a3) Orice criteriu substanțial al statutului moral generează inevitabil variații pe linia unui continuum

(p1) Orice încercare de definire a statutului moral trebuie să apeleze fie la un criteriu substanțial, fie la un criteriu univoc.

(p2) Dacă folosim un criteriu substanțial al statutului moral vom genera o clasificare ce justifică un tratament inegal.

(p3) Dacă folosim un criteriu univoc al statutului moral vom genera o clasificare fără relevanță morală.

(c1) Prin urmare, orice utilizare a vreunui criteriu care să caracterizeze statutul moral fie va justifica un tratament inegal, fie va fi irelevantă moral.

(c2) Ar trebui abandonată ideea că, dacă vom găsi un criteriu rezonabil pentru caracterizarea statutului moral al ființelor, vom putea oferi o justificare suficientă principiului egalității statutului lor moral.

Reformulată în această manieră, dilema egalitarianului dovedește variate fațete. Ea ar putea face parte, pentru început, din arsenalul de argumentare al scepticului cu privire la ideea egalității morale. Pentru acesta, dilema se constituie ca un argument împotriva tezei că putem ancora ideea egalității într-o bază sigură, cu semnificație morală și, mai ales, cu relevanță pentru natura ființelor umane, indiferent de nivelul de prioritate pe care l-am putea acorda principiului egalității. Scepticul înclină astfel să dea dreptate inegalitarianilor: întrucât înzestrarea, abilitățile sau orice altă dimensiune am lua în calcul pentru caracterizarea unei persoane variază, foarte probabil, pe linia unui continuum, de ce nu am lua diferențele pe linia acestor dimensiuni ca indicatori pentru diferențe în statutul moral și, în consecință, ca o bază pentru recomandări diferențiate în ce privește obligațiile pe care le avem pentru ceilalți? Discursul despre egalitate nu are un corespondent în realitate. Prin natura lor, oamenii sunt diferiți, deci respectul trebuie acordat diferențiat. Trebuie precizat că susținătorii unei astfel de poziții nu au, în general, vreună problemă în a accepta că, la nivel normativ, trebuie să recunoaștem un nivel minim necesar al respectului pe care trebuie să-l acordăm semenilor noștri. Totuși, odată ce trecem de acest prag minimal (cu toată dificultatea teoretică și practică a stabilirii lui), nu există vreun temei pentru a face ca diferențele să nu mai conteze.

Privită din alt unghi, dilema de mai sus poate fi luată ca un argument împotriva egalității morale *fundamentale* a ființelor umane întrucât contestă ideea că putem ancora statutul lor moral într-o caracteristică esențială care să impună, prin valoarea intrinsecă pe care o are, suficientă considerație pentru a sta la baza unui principiu moral fundamental. Această poziție nu este o respingere totală a egalității morale. Spre deosebire de prima interpretare, care folosea dilema egalitarianului ca un argument în favoarea acceptării inegalității de statut a ființelor umane, această nouă interpretare folosește dilema egalitarianului doar pentru a retrograda ideea egalității la o poziție inferioară. Richard Arneson exprimă o astfel de poziție, atunci când concede că este posibil să nu putem justifica ideea egalității între persoane la nivelul unui principiu moral fundamental. Totuși, argumentează Arneson (2015, 38), considerente pragmatice ne pot conduce la adoptarea principiului egalității la un nivel derivat, și anume atunci când căutăm acea zonă de acord care să

permită, în condițiile diversității concepțiilor substanțiale despre bine, adoptarea unei moralități publice, a unor legi și norme sociale acceptabile pentru toți oamenii („people of various moral outlooks”). Cu altă ocazie (Arneson 1999), această poziție este prezentată ca o „strategie pragmatică deflaționistă”, prin care ideea egalității de statut moral este coborâtă la nivelul unui simplu instrument util în realizarea altor principii, de natură non-egalitariană, care pot funcționa la nivelul principiilor morale fundamentale.

În fine, mai există și a treia posibilitate, în care dilema egalitarianului nu este folosită pentru a construi o replică sceptică la ideea egalității morale, ci pentru a face vizibilă precaritatea demersului metodologic ca atare, așa cum a fost conturat mai sus, la începutul primei secțiuni, când am prezentat „argumentul caracteristicii esențiale”. În acest sens, am derivat și concluzia (c₂). Aceasta pare să fie consecința logică a insuficiențelor stabilite prin concluzia (c₁). Dilema egalitarianului spune că argumentul caracteristicii esențiale este insuficient atunci când se pune problema justificării egalității. Dacă datorăm considerație egală tuturor ființelor umane, aceasta nu poate fi derivată din circumstanța că există o caracteristică indubitabil comună mai multor ființe sau, la rigoare, tuturor. Această poziție este, fără îndoială, contrainuitivă, întrucât se plasează în opoziție cu o vastă tradiție de gândire liberală, care vede în umanitatea din fiecare persoană acel temei, greu de ignorat, pentru tratamentul egal al tuturor în orice formă de organizare socială am alege să trăim în mod benevol. Dilema egalitarianului respinge, în această interpretare, doar o presupusă focalizare greșită pentru temeiul egalității, dar lasă deschisă întrebarea despre temeiul corect care ar putea reinstitui idealul egalității. Cu alte cuvinte, lasă deschisă posibilitatea de a stabili egalitatea morală la nivelul unui principiu fundamental.

Argumentul expus sub forma dilemei reformulate a egalitarianului este logic valid: concluzia decurge cu necesitate din premise, presupunând că acestea sunt adevărate. Validitatea logică este, desigur, doar una dintre caracteristicile de interes în cazul unui argument. Acesta poate fi un argument valid logic, dar cu deficiențe în ce privește relevanța lui. De fapt, un apărător al ideii egalității de status va urmări această cale. Mai exact, el va căuta să verifice dacă dilema prezentată constituie și un argument corect, solid, convingător. El poate contesta relevanța definițiilor, axiomelor, premisei dis-

junctive sau a celor două implicații. Un argument este convingător atunci când trece de testul validității logice și de testul veridicității axiomelor și premiselor. Dar nu numai atât. O evaluare a pertinentei argumentului poate arăta că există premise relevante care nu au fost luate în calcul și care orientează spre o concluzie diferită. În fine, un argument poate fi înlăturat de un argument mai bun, care este avansat cu scopul de a întemeia o concluzie opusă argumentului contestat. Vom analiza în continuare o parte dintre aceste căi de atac. Nu toate au, desigur, aceleași șanse de succes.

Un egalitarian ar putea contesta corectitudinea argumentării, mai întâi, negând adevărul uneia dintre premise. Ar putea contesta disjuncția ca atare și indica o a treia variantă rezonabilă. Problema acestui demers este că, până acum, nu a fost propus un criteriu care să îmbine ambele cerințe: să fie ancorat într-o caracteristică relevantă pentru calitatea de agent moral a persoanelor și, în același timp, să genereze discontinuități clare cu privire la gradul în care este prezentă acea caracteristică. De fapt, dilema egalitarianului derivă tocmai din această atitudine sceptică, din neîncrederea că am putea găsi un criteriu care să îmbine ambele cerințe.

Există de asemenea puține șanse de a contesta premisele (p₂) și (p₃), care sunt susținute de axiomele și definițiile pe care le-am făcut explicite mai sus. Cu privire la (p₂), să considerăm exemplul paradigmatic: raționalitatea sau capacitatea de a lua decizii bazate pe rațiune. Această capacitate este considerată aproape unanim ca o caracteristică esențială pentru comportamentul bazat pe valorile morale. Când Thomas Christiano identifică în această caracteristică prezentă în ființele umane temeiul unei discontinuități clare în ce privește statutul moral al ființelor vii, el argumentează astfel (Christiano 2015, 62-63): viața (calitatea de a fi o ființă vie), capacitatea de a simți și capacitatea de a raționa au fiecare în parte o valoare intrinsecă și conferă astfel demnitate ființelor care fac dovada unor astfel de caracteristici. Recunoașterea demnității și a respectului cerut este diferențiată, întrucât valoarea intrinsecă a acestor calități este diferită. Este firesc să recunoaștem o demnitate mai mare și un statut superior ființelor raționale întrucât acestea sunt singurele ființe capabile să reflecteze asupra temeiurilor acțiunilor lor și asupra normelor care reglementează aceste acțiuni. Faptul că au capacitatea de a reflecta asupra normelor și valorilor adaugă valoare lumii din care fac

parte. În opinia lui Christiano, acest lucru justifică, alături de altele (de exemplu, capacitatea de autodeterminare), locul special al oamenilor în categoria ființelor vii. Mai pe scurt, există o diferență relevantă normativ între oameni și celelalte ființe, suficient de mare pentru a justifica o diferență de statut. Totuși, există ființe umane care nu posedă aceste capacități care stau la baza acestei diferențe relevante din punct de vedere moral între oameni și animalele non-umane. Atunci, concede Christiano, ființele umane care nu posedă capacitatea de reflecție rațională pe care o au cei mai mulți dintre oameni nu pot avea același statut ca majoritatea celorlalți oameni. Mai mult, discontinuitatea stabilită atât de clar între oameni și animalele non-umane este compatibilă cu diferențe de grad în posesia și exercitarea capacităților care au justificat stabilirea discontinuității inițiale. Cu alte cuvinte, criteriul găsit pentru stabilirea diferenței clare de statut poate justifica ulterior tratarea diferențiată a persoanelor capabile de reflecție rațională. Va sta la baza unor noi discontinuități și va conduce la diferențe noi de statut între ființele umane care fac dovada abilităților incluse în conceptul de raționalitate. Prin urmare, se adeverește (c2): O clasificare relevantă moral, dar care permite variații pe linia unui continuum, invalidează teza statutului moral egal al persoanelor. Dilema se transformă într-un argument împotriva ideii statutului moral egal al persoanelor.

La această concluzie ajung și alți autori. Richard Arneson observă, spre exemplu, că teoria despre criteriul raționalității ca temei pentru statutul moral special al persoanelor nu sprijină ideea egalității, ci funcționează mai degrabă ca o bază sigură pentru respingerea acestei idei (Arneson 2015, 36). Dacă analizăm separat caracteristicile care fac posibil ca o ființă umană să fie un agent rațional, vom observa că variațiile lor nu sunt lipsite de semnificație morală. Putem deriva principial capacitatea de acțiune rațională dintr-o serie de abilități care îi stau, foarte plauzibil la bază, cum ar fi: inteligența, capacitatea de reacție afectivă, abilități voliționale și executive, capacitatea de intuire a caracteristicilor unei situații semnificative din punct de vedere moral etc. Posesia acestor abilități peste un anumit nivel minim, consideră Arneson, contribuie la definirea unei ființe în termeni de agent rațional. Însă, în același timp, orice variație pe linia acestor abilități este deopotrivă relevantă pentru competența agentului rațional. Cu alte cuvinte, nu există o obiecție

rezonabilă împotriva afirmației că o creștere pe linia unuia sau mai multora dintre indicatorii raționalității (inteligența, reacția afectivă, abilitățile voliționale și executive, capacitatea de intuire etc.) nu ar contribui la o sporire a competenței și eficienței agentului rațional. Prin urmare, variațiile în ce privește nivelul în care o ființă realizează caracteristicile necesare care o definesc ca agent rațional sunt o bază pentru variații în demnitatea și valoarea asociată, deci, variații pe linia statutului moral.

Nici cu premiza (p₃) lucrurile nu stau mai bine. Am discutat mai de vreme despre criteriul formal al vârstei majoratului. Este un criteriu care delimitează clar între categorii de persoane, dar care nu oferă prea multă orientare despre cum trebuie să procedăm în situații controversate, mai ales în cazul acelor persoanelor puțin sub sau puțin peste limita de vârstă stabilită pentru independența deciziei. În astfel de cazuri, suntem nevoiți să recurgem tot la criterii substanțiale și să analizăm maturitatea capacității de a lua decizii, de a analiza aspectele relevante moral etc. În final, separarea clară pe baza unui criteriu arbitrar solicită inevitabil o explicație mai profundă pentru temeiul separării. Dacă cineva este tentat, ca să luăm un alt exemplu, să considere că oamenii care trăiesc de o parte a unei granițe merită mai mult respect și considerație decât oamenii aflați de cealaltă parte a acelei granițe – și anume, un respect egal în cadrul fiecărei categorii –, el nu face decât să invite la o nouă întrebare: Ce anume contribuie la diferența de statut care se suprapune cu delimitarea teritorială în cauză? Care este acel aspect relevant moral care ar putea justifica diferența de tratament?

3.

În secțiunea precedentă am detaliat trei moduri în care dilema egalitarianului poate fi folosită în critica ideii de egalitate. Am avut în vedere egalitatea morală sau egalitatea de statut moral, ca principiu din care sunt derivate obligațiile morale. Nu am explorat dacă este posibil ca un adept al idealului egalității, dar care pledează pentru alt tip de egalitate (de exemplu, a resurselor) să alunece în același tip de dilemă. Dintre cele trei interpretări ale dilemei, doar ultima lasă deschisă posibilitatea de a stabili la nivel de principiu fundamental ideea egalității, totuși, în altă manieră decât pornind

de la argumentul caracteristicii esențiale, prezentat în prima secțiune. Am enumerat apoi câteva căi simple de atac a dilemei egalitarianului, alese din arsenalul clasic de contraargumentare. În continuare, voi explora deconstrucția dilemei într-o manieră mai puțin obișnuită.

O propunere interesantă de a ieși din impasul dilemei egalitarianului și de a găsi o soluție plauzibilă la problema egalității de statut între toate ființele umane este să găsim un set de premize care să suplimenteze setul inițial și care, fără să intre în contradicție cu primele premise sau cu concluzia dilemei, să aducă un temei în plus pentru ideea egalității morale. Procedura a fost detaliată sub numele de „critică activă” (*active criticism*) de Taeda Tomić (2013), care argumentează că acest tip de critică este cea mai potrivită cale de a aborda o dilemă bazată pe un raționament valid, dar care este însă expusă, în principiu, unor obiecții rezonabile. Critica activă necesită, în opinia lui Tomić, o gândire inventivă, întrucât miza ei este să facă mai vizibilă acea informația relevantă pentru argument care se presupune că lipsește. În loc să conteste corectitudinea logică a argumentului sau evidența pe care se bazează premisele, critica activă pune faptele și principiile într-o nouă lumină, prin suplimentarea lor cu elementele relevante și prin evidențierea căilor de a influența argumentul, odată ce este adăugată noua informație. Strategia criticii active deviază focusul de la consecințele disjuncțiilor din premiza disjunctivă în forma inițială a dilemei spre consecințe mai acceptabile care rezultă din aceeași disjuncție pe baza setului nou de premize, favorizând astfel o nouă concluzie care rezultă, ca și prima, din setul extins de premize. Efectul acestei strategii ar fi acela că argumentul extins devine mai atractiv prin noua concluzie ce rezultă, și ea, cu necesitate. Se poate naște astfel o preferință pentru concluzia nou apărută, care, la rândul ei, oferă o motivație pentru a raționa și/sau acționa în sensul stipulat de noile premise.

Iată mai jos un exemplu prin care dilema egalitarianului, în forma din secțiunea precedentă, este extinsă prin introducerea unor premize suplimentare. Confruntată cu această „critică activă”, dilema permite deducerea unei concluzii mai favorabile ideii de egalitate morală.

Dilema egalitarianului confruntată cu o critică activă

(a₁), (a₂), (a₃)

(p₁) Orice încercare de definire a statutului moral trebuie să apeleze fie la un criteriu substanțial, fie la un criteriu univoc.

(p₂) Dacă folosim un criteriu substanțial al statutului moral vom genera o clasificare ce justifică un tratament inegal.

(p₂*) Dacă folosim un criteriu substanțial al statutului moral vom genera o clasificare ce surprinde mai bine reflecția și rolul valorilor morale în viața socială, conducând astfel la o adeziune principial mai activă la ele, inclusiv la idealul egalității morale a ființelor umane.

(p₃) Dacă folosim un criteriu univoc al statutului moral vom genera o clasificare fără relevanță morală.

(p₃*) Dacă folosim un criteriu univoc al statutului moral vom genera o clasificare ce va permite o funcționare mai bună a regulilor și instituțiilor statului, conducând astfel la prosperitate și stabilitate, iar pe termen lung la egalizarea oricăror diferențe inițiale de statut.

(c₁) Prin urmare, orice utilizare a vreunui criteriu care să caracterizeze statutul moral fie va justifica un tratament inegal, fie va fi irelevantă moral.

(c₁*) Prin urmare, orice utilizare a vreunui criteriu care să caracterizeze statutul moral fie va promova principial mai activ idealului egalității morale, fie va conduce strategic la egalizarea diferențelor de statut.

(c₂*) Ar trebui susținută ideea că, dacă vom găsi un criteriu rezonabil pentru caracterizarea statutului moral al ființelor, vom putea oferi o justificare suficientă principiului egalității statutului lor moral.

Noile premise aduc un suflu nou argumentării. Concluzia ($c2^*$) are, evident, un aer mai constructiv decât concluzia defetistă ($c2$) din forma mai restrânsă a argumentului. Strategia pe care mizează critica activă constă în a expune interlocutorul la acele informații relevante care ar putea susține motivația de a gândi sau acționa plecând de la consecințele alternative ale disjuncțiilor primei premise, altfel spus, de a gândi sau acționa în spiritul premizelor adăugate. În exemplul de mai sus, critica activă transformă dilema dintr-un argument împotriva principiului egalității morale (sau, cel puțin, împotriva ideii că putem ancora statutul moral într-o caracteristică necesară și suficientă pentru a sta la baza unui principiu moral fundamental) într-un argument menit să ne convingă că este și posibil și dezirabil să convenim asupra unui criteriu rezonabil pentru definirea statului moral. Prin intermediul premizelor ($p2^*$) și ($p3^*$) se sugerează că realizarea idealului egalității morale este mediată prin variate mecanisme, fie prin aderarea la un set mai complex de valori morale interdependente, care include principiul egalității, și la promovarea acestor valori în viața socială, fie prin realizarea altor valori care nu sunt din sfera valorilor morale, deși importante pentru viața socială, cum sunt stabilitatea și bunăstarea.

Desigur, forma augmentată a dilemei este și ea vulnerabilă în confruntarea cu arsenalul clasic de obiecții, îndreptate de data aceasta asupra noilor premise. Nu avem aici spațiul necesar pentru a oferi o probă irefutabilă pentru premisele ($p2^*$) și ($p3^*$); ele sunt propuse în primul rând ca ilustrare a strategiei criticii active. Totuși, dacă noile premise rezistă criticii, există o șansă destul de mare ca noua concluzie ($c2^*$) să fie suficient de motivantă pentru a crea preferința de a acționa în spiritul ei și nu în spiritul concluziei ($c2$). Pentru Tomić, această schimbare de motivație este suficientă pentru a conchide că argumentul inițial a fost învins. Singura problemă cu această strategie este că schimbarea de motivație poate avea loc doar pentru anumiți subiecți, în timp ce alți interlocutori pot rămâne în continuare imuni: ei nu își schimbă convingerile, chiar dacă aderă la premisele suplimentare. Cu alte cuvinte, concluzia ($c2$) are pentru ei un efect suficient de demotivant pentru a nu lua serios în calcul concluzia ($c2^*$). În acest caz, s-ar putea vorbi de o respingere ratată a argumentului inițial.

Mai există o problemă pe lângă incertitudinea cu privire la șansele de succes a criticii active. Chiar dacă cei mai mulți interlocutori ar fi convingși de

corectitudinea noii concluzii, care rezultă din setul extins de premize; mai mult, chiar dacă ar fi motivați să acționeze în spiritul ei, strategia criticii active ar consemna o victorie împotriva dilemei egalitariene doar atunci când este înțeleasă în primele două sensuri, așa cum le-am prezentat în interpretările din secțiunea a doua. Pentru cine înțelege dilema inițială în sensul unui argument împotriva ancorării idealului egalității într-o caracteristică fundamentală a naturii umane care să servească drept bază pentru definirea statutului moral al ființelor în genere, nici critica activă nu îl poate convinge că poate depăși obstacolul adus de această dilemă. Ceea ce așteaptă adeptul celei de-a treia interpretări este un răspuns la întrebarea: Există un temei rezonabil pentru egalitatea fundamentală de statut moral, altul de cât temeiurile care apelează la apartenența la o natură comună, caracterizată prin una sau mai multe caracteristici esențiale?

În fine, expunerea dilemei egalitarianului la o critică activă relevă o problemă chiar și mai mare decât cele două deja discutate. Să aruncăm o privire asupra premizelor suplimentare (p_2^*) și (p_3^*). Cum am remarcat mai sus, ele sugerează că atingerea idealului egalității poate fi înlesnită prin realizarea unui set mai complex de valori care se află într-o relație de interdependență, fie că este vorba de alte valori morale, fie de altă natură. Critica activă ne îndeamnă să considerăm posibilitatea ca, apelând la un criteriu rezonabil pentru caracterizarea statutului moral al ființelor, să stimulăm apariția condițiilor care favorizează egalitatea. Dar, în acest caz, criteriul rezonabil căutat pentru definirea statutului moral servește realizării acelor valori sociale invocate în sprijinul egalității, deci, doar indirect și prin ipoteză, acesteia din urmă. În fapt, este foarte rezonabil să presupunem că, în lumina variatelor diferențe care îi fac să fie atât de deosebiți, oamenii nu pot avea un statut egal. Sau, cel puțin, această presupuziție nu intră în contradicție cu ideea că un criteriu rezonabil pentru caracterizarea statutului moral al tuturor ființelor ar avea virtuțile care i se atribuie prin premisele (p_2^*) și (p_3^*). Suntem atunci obligați să revenim la întrebarea: Care este temeiul în baza căruia putem considera o anumită categorie de ființe ca având un statut moral egal?

Din faptul că dilema egalitarianului rezistă la aceste încercări succesive de deconstrucție a concluziei ei sceptice rezultă că problema egalității de statut nu poate fi rezolvată într-o manieră esențialistă. Mai exact, trebuie părăsită strategia care justifică tratamentul egal al tuturor prin prisma unei

apartenențe la un nucleu comun de proprietăți, abilități sau competențe discernabile și cuantificabile. Adepții egalității de statut trebuie să admită că idealul egalității este exclusiv prescriptiv și să ofere o justificare pentru susținerea lui în condițiile diversității naturii umane. Oricum, această sarcină nu este deloc simplă, întrucât ea nu poate fi soluționată prin trimitere la un ideal sau obiectiv proxim, cum ar fi, de exemplu, pledoaria celor care susțin că adeziunea la idealul egalității oferă o protecție împotriva prejudecăților și a discriminării pe baza unor criterii precum genul, rasa, clasa socială etc. (cf. pentru acest tip de obiecție Steinhoff 2015, 170-171). Legi sau măsuri discriminatorii trebuie criticate și respinse arătând că discriminarea este nedreaptă atunci când are loc în baza unei caracteristici care nu ar trebui să conteze pentru tipul de privilegiu pentru care are loc discriminarea.

Bibliografie:

- Arneson, Richard. 1999. „What, If Anything, Renders All Humans Morally Equal”. În *Singer and His Critics*, volum editat de Dale Jamieson, 103-128. Oxford: Blackwell Publ.
- Arneson, Richard. 2015. „Basic Equality: Neither Acceptable nor Rejectable”. În *Do All Persons Have Equal Moral Worth? On “Basic Equality” and Equal Respect and Concern*, volum editat de Uwe Steinhoff, 30-53. Oxford: Oxford University Press.
- Christiano, Thomaso. 2015. „Rationality, Equal Status, and Egalitarianism”. În *Do All Persons Have Equal Moral Worth? On “Basic Equality” and Equal Respect and Concern*, volum editat de Uwe Steinhoff, 53-75. Oxford: Oxford University Press.
- Dwyer, James. 2011. *Moral status and human life. The case for children’s superiority*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinhoff, Uwe. 2015. „Against Equal Respect and Concern, Equal Rights, and Egalitarian Impartiality”. În *Do All Persons Have Equal Moral Worth? On “Basic Equality” and Equal Respect and Concern*, volum editat de Uwe Steinhoff, 142-172. Oxford: Oxford University Press.
- Tomić, Taeda. 2013. „False Dilemma: A Systematic Exposition”. *Argumentation* 27: 347-368.
- Wiesemann, Claudia. 2016. *Moral Equality, Bioethics, and the Child*. Cham: Springer International Publishing.